

Vznik romských ghett v Brně po 2. světové válce a soužití brněnských Romů s majoritní populací (v letech 1945-1975) – projekt (Jan Novák, 427703)

Anotace

Tento výzkumný projekt se zabývá problematikou vzniku romských ghett v moravské metropoli po skončení druhé světové války a problematikou soužití zdejších Romů s majoritním obyvatelstvem. Cílem práce je na základě studia dobových pramenů a periodik pochopit příčiny a průběh vzniku zdejších ghett a analyzovat vývoj soužití romské a majoritní populace. Jedná se o projekt, který je přínosný pro pochopení dnešních multikulturních vazeb mezi Romy a majoritní populací nejen v Brně, ale také na území České republiky.

Klíčová slova

soužití, ghetto, Romové, majoritní populace, Brno, multikulturní vazby

Popis projektu

Cílem projektu je na základě studia dobových pramenů a periodik pochopit proces vzniku romských ghett v Brně po 2. světové válce a analyzovat tehdejší podobu soužití Romů s majoritní populací. V rámci této práce je potřeba dále definovat pojem etnické menšiny, připomenout dějiny romského etnika před druhou světovou válkou, pochopit základní aspekty poválečného vývoje v ČSR, ale také jednoznačně vymežit, v jakých rovinách bude sledováno soužití obou populací, jaké metody budou při výzkumné práci použity a které prameny budou tomuto zkoumání podrobeny.

Při výběru pramenů je třeba si uvědomit, že pro velkou část sledovaného období (1945/počátek 50. let - c. polovina 70. let) a území (město Brno) neexistují dokumenty psané z romské perspektivy, a to jak v případě archivních pramenů institucionálního charakteru,¹ tak dokumentů, které metodou orální historie popisují vzpomínky brněnských Romů². Proto je nutné zkoumat prameny institucionálního charakteru majority – archiválie Krajského (Zemského) národního výboru v Brně a dále dokumenty vzniklé z činnosti dílčích městských částí Brna, které jsou uloženy v jednotlivých fondech Archivu města Brna (jedná se o nepřehledné množství fondů, které jsou souhrnně katalogizovány pod písmenem „B“).

¹ Tyto prameny vznikají až od konce 60. let 20. století, kdy se ustavuje komise „Cikánů-Romů“.

² Jedná se o dokumenty, které se vztahují k období od 70. let 20. století. Srovnej např.: SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina: *Khatar San? Jak slovenští Romové přišli do českých zemí za prací a co se dělo potom*. Brno 2015.

Studium vzniku konkrétně lokalizovatelných ghatt je zdatelně ztíženo velmi komplikovaným správním vývojem města Brna, neboť názvy ulic, katastrálních území i územní působnost se zde často měnily, více než v kterémkoliv jiném městě v České republice. Je proto nezbytné uvědomit si, že jednotlivá ghatta mohla na několik let patřit do několika městských obvodů, zatímco jindy mohla být součástí jen jednoho správního okrsku. Názvy městských částí se také průběžně měnily, a tak je nutné se zaměřit na pozůstalosti z činnosti bezprostředně poválečných Obvodů, přejmenovávaných po komunistickém převratu r. 1948 do Obvodních rad (OR) a později slučovaných do Obvodních národních výborů. K těmto pozůstalostem patří nejen tzv. *Zápisy o schůzích* jednotlivých komisí, ale rovněž tzv. *Pamětní knihy* městských částí. Významný vliv na bádání mají od roku 1952 připojené dokumenty poradních „cikánských komisí“, které se však scházely nepravidelně.

Jedná se vesměs o prameny kvantitativní povahy, které poskytují jen omezené množství informací o mnoha jedincích. Účelem vzniku těchto dokumentů bylo zejména dokladovat a řešit problémy hromadné povahy, týkající se Romů (v dobových pramenech se objevuje termín tzv. „cikánská otázka“). Pokud jde o dokumenty vzniklé z činnosti Krajského (Zemského) národního výboru v Brně, jedná se o nejrůznější úřední nařízení, vyhlášky, výnosy a soupisy Romů (první je z 10. 7. 1947). Do bádání je nutné zahrnout také některá dobová periodika, jako jsou např. *Rovnost* nebo *Rudé právo*.

Jelikož všechny výše uvedené prameny tvořila téměř výhradně majorita, je nutné zdůraznit, že v některých případech docházelo ke zkreslení skutečnosti. U zpráv komisí, které Romy vnímaly negativně, je nutné počítat s tím, že členové komisí mohli být zatíženi předsudky, neznalostí situace nebo jen nepochopením kulturní odlišnosti minority. Prameny úřední povahy i periodika nám většinou poskytují pouze obecné údaje, ze kterých bohužel nelze získat konkrétní informace o životě konkrétních lidí. Výjimkou jsou pouze zprávy trestních komisí, které však přirozeně dokumentují výhradně konfliktní situace.

Studium pramenů je komplikováno také tím, že někdy jsou záznamy neúplné a bez zmínek o Romech. Fondy Archivu města Brna často nejsou foliované, což znemožňuje přesnější citaci pramenů. V případě některých archivních dokumentů také není možné dohledat autora díla.

V oblasti literatury, věnující se problematice života Romů v ČSR, je vhodné uvést prvotní publikace, které vznikly již za doby komunismu. Jedná se o knihy: *Dějiny našich cikánů* (Zdeňka Jamnická-Šmergllová, 1955), *Cikánská otázka v ČSSR* (Jaroslav Sus, 1965) či *Cikáni včera, dnes a zítra* (Josef Nováček, 1968), které se mj. věnují příchodu slovenských Romů do českých zemí po roce 1945. K nárůstu bádání o českých Romech došlo po roce 1989. Dnes tak máme k dispozici kvalitní studie, které se zabývají dějinami, identifikací a kulturou romského etnika v ČR, ale i přístupem státu a jeho složek k romské populaci.

K současnému stavu bádání přispěla řada autorů, např. Ctibor Nečas, Anna Jurová, Jana Horváthová, Petr Lhotka, Eva Davidová, Milena Hübschmannová, Milada Závodská, Karel Sommer, Adrian von Arburg, Tomáš Grulich, Tomáš Dvořák či Tomáš Haišman. Opmenout nelze ani Ninu Pavelčíkovou, jejíž monografie *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989* z roku 2004 má pro zvolené téma důležitý význam, podobně jako stať: *Co*

„konečné řešení“ nevyřešilo (*Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945–1947*). Pro obecné pochopení postavení Romů v poválečném Československu a společenského diskurzu o Romech je dále přínosná např. monografie z roku 2011 od Matěje Spurného: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*.

Důležitým aspektem zkoumání vztahu romské komunity a majoritního obyvatelstva je studium státní politiky vůči Romům. Institucionálnímu zájmu o regulaci příchodu Romů po roce 1945 se věnovali např. Tomáš Haišman, Tomáš Grulich, Nina Pavelčíková a Anna Jurová, na území Jižní Moravy se zaměřila Kristina Axmanová (bakalářská práce z r. 2009 *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945 až 1967 na příkladu Jižní Moravy*). K souvisejícím pracím patří dílo Tomáše Zapletala (diplomová práce z roku 2010 *Romové v materiálech bezpečnostních složek (1945-1989)*).

Stav bádání na republikové úrovni lze považovat za pokročilý, zejména pokud jde o interpretaci centrální politiky vůči romskému etniku. Na ni se autoři kvůli množství dochovaných pramenů přirozeně zaměřují. V případě studia soužití Romů s majoritním obyvatelstvem se však objevuje nedostatek informací o konkrétních příkladech jejich vztahu na dílčích územích, a to do jisté míry z toho důvodu, že autoři se ne vždy dostatečně detailním způsobem věnují vzájemnému působení jednotlivců na lokální úrovni. Autoři jsou si nedostatku těchto informací vědomi, a proto se již od poloviny 90. let 20. století objevují zprávy o potřebě studia dílčích oblastí.³

Na jednotlivé oblasti Moravy a Slezska se zaměřuje Nina Pavelčíková (např. v monografii z r. 1999 *Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975)*), Jiří Pavelčík (článek z r. 2003 *Romská populace na Uherskobrodsku ve druhé polovině 20. století*) či Dušan Slačka (diplomová práce z r. 2015: „*Cikánská otázka*“ na *Hodonínsku v letech 1945–1973*). Poválečné osídlování konkrétních lokalit je, kromě výše uvedených lokalit Ostravska,⁴ Uherskobrodka a Hodonínska, podrobně popsáno také v případě některých měst (Český Krumlov,⁵ Most,⁶ Kladno⁷ a Rokycany⁸). Tématice poválečného osídlování Brna romskou populací se věnuje Nina Pavelčíková, která ji přibližuje v článcích *Romové na Brněnsku v letech 1945 – 1958* a *Romové na Brněnsku v letech 1959 – 1968*. Podstatný vliv na zvolené téma má práce kolektivu autorů, který v roce 2010 provedl dílčí výzkum romského osídlování Brna v poválečných letech.⁹ V roce 2016 se okolnostem vzniku nejznámějšího romského ghetta v Brně a soužití brněnských Romů a majoritního etnika věnoval ve své bakalářské práci Jan Novák: *Romové v Brně v letech 1945 – 1955*.

³ SLAČKA, Dušan: „*Cikánská otázka*“ na *Hodonínsku v letech 1945–1973*. Diplomová práce, Brno 2015, str. 7.

⁴ Pro Ostravu rovněž: DAVIDOVÁ, Eva: *Cikánské (romské) etnikum v Ostravě I, II*. Ekologická analýza a problém vývojových změn Cikánů-Romů v Městské prostředí. Ostrava – Praha 1970.

⁵ DAVIDOVÁ, Eva: *Proměny etnické skupiny Cikánů – Romů v rámci tvořící se lokální společnosti novosídleneckého pohraničí po roce 1945 (na příkladu Českokrumlovska)*. Praha 1982.

⁶ FRIŠ, J. a kol: *Cikáni ve Starém Mostě*. Most 1975.

⁷ HAIŠMAN, Tomáš: „*K počátkům územních pohybů michalovských Romů do Kladna*.“ In: *Cikáni v průmyslovém městě*, č. 1. Praha 1982.

⁸ ŠEBOVÁ, Barbora: *Migrace slovenských Romů do Českých zemí po roce 1945 (případová studie – usídlování Romů v Rokycanech mezi lety 1945-1952)*. Bakalářská práce, UJCA FF UK, Praha 2006.

⁹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Výzkum romského osídlování Brna 1945-73*. Praha 2010. Výzkumná zpráva [online]. [staženo 15. října 2016] Dostupné zde: http://www.romistika.eu/?c_id=382&pre=1 (na samém konci stránky).

V případě soužití brněnských Romů s majoritní populací lze problematiku charakterizovat ve 3 sociologických rovinách – v rovině spolupráce obou etnik, neutrality a konfliktu. Pro bádání o tomto tématu byla až dosud v dílčích studiích zvolena především přímá a nepřímá metoda, dále metoda sondy a indukce (na základě pozorování jednotlivých jevů usuzujeme na obecnější závěry).¹⁰ Pro potřeby projektu a pro skutečně komplexní pochopení vývoje vztahů se nelze obejít také bez kvantitativní (statistické) a komparativní metody, neboť ve městě Brně existuje ghett několik a každé mělo svůj specifický vývoj.

Výstup a rozpočet nákladů

Téma projektu bylo zvoleno především z důvodu nedostatečného stavu poznání poválečných vztahů Romů a majoritní populace na lokální (městské) úrovni na území České republiky, a z důvodu ne zcela komplexního pochopení vzniku romských ghett v ČR. V případě poválečného vzniku romských ghett se jedná o relativně nový fenomén, který si žádá důkladný rozbor ze strany historiků. Bakalářská práce Jana Nováka (autora tohoto projektu) prokázala, že na vzniku ghett se podíleli jak Romové, tak i předsedové a členové komisí jednotlivých obvodů města Brna, kteří se snažili usazovat Romy na okraji městských částí, čímž vznikalo jádro pozdějších „vyloučených lokalit“.

Při studiu vývoje vztahů Romů s majoritní populací lze na druhou stranu objevit důkazy o lidské obětavosti a snaze konkrétních jednotlivců obou etnik pomoci zlepšit životní standard Romů a vyřešit jejich tíživou situaci. Lví podíl na zlepšení situace Romů v Brně měla např. dosud neznámá Štěpánka Mouková, učitelka zvláštní školy, která vzdělávala romské děti a jako jedna z mála pochopila, jak zásadní je aktivní integrace Romů do majoritní společnosti.¹¹ Pokud se v rámci projektu podaří najít další případy takového prospěšného působení Brňanů, dojde jednak k ocenění jejich neúnavné práce a také se tím rozšíří povědomí současných obyvatel města Brna o místních hrdinech, kteří si jistě naše uznání zaslouží. Studium příčin vzniku ghett a vývoje vztahů obou populací také může být klíčové pro pochopení současného stavu soužití Romů s majoritní populací. Tím může dojít k lepšímu vzájemnému poznání obou kultur, což je nezbytné pro vytvoření funkčního multikulturního prostředí.

Je jisté, že zvolený projekt je natolik náročný na zkoumání pramenů, že není v silách jednotlivce takový úkol zvládnout v rozumném čase. Rozsah zadání je tak velký, že jeho zpracování by zřejmě vystačilo na řadu doktorských prací – jen položka *Zápisy ze schůzí* tvoří tak rozsáhlou jednotku, že k jedinému roku existence jednoho dílčího Obvodního národního výboru je třeba důkladně probádat i několik desítek kartonů spisů. Z toho plyne, že ideální způsob provedení výzkumu tkví spíše v kolektivním přístupu. Rozpočet nákladů není snadné

¹⁰ KOLEKTIV AUTORŮ: *Úvod do studia dějepisu. 1. díl*. Brno 2014, str. 64.

¹¹ Viz výše uvedená bakalářská práce autora tohoto projektu.

objektivně určit, avšak pokud přijmeme předpoklad, že projektu by se účastnilo 10 badatelů a výsledek byl by hotov za jeden rok, jednalo by se o položku zhruba 3 640 000 Kč.¹²

Rozvržení práce

1. Úvod
2. Cíl a předmět výzkumu
3. Použité metody a zkoumané dokumenty
4. Vymezení pojmu etnicita, etnikum, národ
5. Stručná historie romského etnika do konce 2. světové války
6. Základní aspekty poválečného vývoje v ČSR
 - 6.1. Poválečný přesun Romů ze Slovenska do českých zemí
 - 6.2. Státní politika vůči Romům do roku 1948
 - 6.3. Komunistický puč roku 1948 a změna přístupu státu vůči Romům
 - 6.4. Státní politika vůči Romům po roce 1948
7. Výzkum
 - 7.1. Vznik ghatt – analýza shromážděných informací
 - 7.1.1. Komparace vývoje jednotlivých ghatt
 - 7.2. Soužití obou populací
 - 7.2.1. Spolupráce
 - 7.2.2. Neutralita
 - 7.2.3. Konflikt
8. Závěr
9. Resumé
10. Použitá literatura
11. Přílohy

Soupis literatury

¹² Plat každého badatele byl odhadnut na 30 000 Kč/měsíc, což pro celý tým za rok odpovídá částce 3 600 000 Kč. Zbýlých 40 000 Kč tvoří jiné předpokládané náklady.

- AXMANOVÁ, Kristina: *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945 až 1967 na příkladu Jižní Moravy*. BP, Brno 2009.
- DAVIDOVÁ, Eva: *Cikánské (romské) etnikum v Ostravě I, II*. Ekologická analýza a problém vývojových změn Cikánů-Romů v Městské prostředí. Ostrava – Praha 1970.
- DAVIDOVÁ, Eva: *Proměny etnické skupiny Cikánů – Romů v rámci tvořící se lokální společnosti novosídleneckého pohraničí po roce 1945 (na příkladu Českokrumlovská)*. Praha 1982.
- FRIŠ, J. a kol: *Cikáni ve Starém Mostě*. Most 1975.
- HAIŠMAN, Tomáš: „K počátkům územních pohybů michalovských Romů do Kladna.“ In: *Cikáni v průmyslovém městě*, č. 1. Praha 1982.
- JAMNICKÁ, Zdeňka: *Dějiny našich cikánů*. Praha 1955.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Úvod do studia dějepisu. 1. díl*. Brno 2014.
- NOVÁČEK, Josef: *Cikáni včera, dnes a zítra*. Praha 1968.
- NOVÁK, Jan: *Romové v Brně v letech 1945 – 1955*. Bakalářská práce, Brno 2016.
- PAVELČÍK, Jiří: *Romská populace na Uherskobrodsku ve druhé polovině 20. století*. In: Tomáš Dvořák, Radomír Vlček a Libor Vykoupil (Eds.): *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno 2003, str. 387 – 390.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Co „konečné řešení“ nevyřešilo (Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945–1947)*. In: Tomáš Dvořák, Radomír Vlček a Libor Vykoupil (Eds.): *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno 2003, str. 327 – 336.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové na Brněnsku v letech 1945-1958*. Bulletin Muzea romské kultury, č. 16/2007, str. 96-103.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové na Brněnsku v letech 1959 – 1968*. Bulletin Muzea romské kultury, č. 17/2008, str. 151-158.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina.: *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha 2004.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975)*. Ostrava 1999.
- SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina: *Khatar San? Jak slovenští Romové přišli do českých zemí za prací a co se dělo potom*. Brno 2015.
- SLAČKA, Dušan: „Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973. Diplomová práce, Brno 2015.
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011.
- SUS, Jaroslav: *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha 1961.
- ŠEBOVÁ, Barbora: *Migrace slovenských Romů do Českých zemí po roce 1945 (případová studie – usídlování Romů v Rokycanech mezi lety 1945-1952)*. Bakalářská práce, UJCA FF UK, Praha 2006.
- ZAPLETAL, Tomáš: *Romové v materiálech bezpečnostních složek (1945-1989)*. Diplomová práce, Brno 2010.

Internetové zdroje

KOLEKTIV AUTORŮ: *Výzkum romského osidlování Brna 1945-73*. Praha 2010. Výzkumná zpráva [online]. [staženo 15. října 2016] Dostupné zde: http://www.romistika.eu/?c_id=382&pre=1 (na samém konci stránky).

Resumé

This project examines relationships between Roma people and the majority in Brno. Additionally, it deals with the theme of foundation and development of Roma ghettos in the city in the period after the Second World War. The aim of this thesis is to understand causes and development of ghettos in Brno and analyse development of relations between Roma people and majority population. There can be no doubt that projects like this one may contribute to understanding of current multicultural links between Roma people and majority population in Brno and in the area of the Czech Republic as well.